

KADİM RAMAZAN GELENEKLERİ



S. Vedat Karaarslan Arkeolog- Y. Mühendis

Osmanlı'da imsak vaktinin de başladığını bildiren ilk ramazan iftar topunun kullanımına 1821 yılında Anadolu Hisarı'nda başlanmış.

Bildiğimiz savaş toplarının namlusuna çaputlarla birlikte konulan barutun patlatılması ile çıkan sesin duyulması ile iftar açılır ve imsak saati bildirilirdi. Ramazan topu atma geleneği İstanbul'da güvenlik amacı ile önce özel yerlerde müsaade edilmiş, daha sonra bu gelenek bütün Anadolu'ya ve diğer müslüman ülkelere de yayılmış.

Gerek yerleşim alanlarının büyüklüğü nedeni ile top sesinin duyulmaması gerekse yaralanma ve güvenlik amacı ile bu geleneğin giderek kaybolduğu günümüzde bu işlev bazı yörelerde güvenli olması nedeni ile ***kadim ramazan toplarında da kullanılan barutu da m.ö. 1000 li yıllarda icad eden üzerinde PRC kısaltması olan Çinlilerin imalatı havada patlayan havai fişek temelli ses bombaları ile karşılanmaya çalışılıyor.***



Memluk Hükümdarı **Nasiruddin** (1277-1279) tarafından [1] ilk kez başlatılan, Osmanlı İmparatorluğu'nda da Eyüp Sultan, Süleymaniye gibi Camilerde bir müddet uygulanan ve halk arasında sahur olarak kullanılan ancak asıl anlamı '**yüceltmek**' olan minarelerden halkın katılımı ile okunan '**temcid**' ilahileri ile uyanan halk daha sonraları herkesin aşına olduğu sahur zamanı patlayan top toplumsal

travmaların bugün insanlığı getirdiği noktada genellikle kullanılmıyor olsa da gece yarısında bile o zamanlar gayet normal olan top geleneği günümüzde yerini sahurda yaklaşıp uzaklaşarak insanda biraz da **'doppler'** etkisi (*sesin yaklaşımının kulağa olan etkisi*) yaratıyor olması nedeniyle olsa gerek **'uzaktan çalan davul sesi hoş gelir'** deyimine uygun olarak davul ile ifa edilen bir görev olarak bir gelenek şeklinde yaşatılmaya devam ediliyor.

Buna rağmen gece yarısı gürgenden yapılma tokmağın davulcunun kendi oluşturduğu ritme göre daha gergin derili tarafına vurarak uyandırılan halkın, davulcuların arefe günü yanına bir de **'zurnacı'** yı alarak bu kez ince çubuğu (bızbız) da titreterek çalması ile bir düğün alayı gibi arkasında gittiği her mahalleden takılan onlarca çocuk ile emeklerinin karşılığı olan parayı ya da yanında taşıdıkları torbaya şeker atılmak sureti ile gezmeleri güzel bir ambians oluşturuyorsa da bazen para vermemek için **'hiç bizim buralardan geçmedin ki'** sitemini yemek, davulcunun imajını yerle bir ederdi.

İŞLEM	SÜRE	İLGİLİ KAVRAM	NÖROANATOMİ	EKSİKLİK (KAYIP)
Kayıt	Milisaneye	Farkındalık	Retiküler Aktive Edici Sistem	Sersemlik, Bilinç kaybı
Kısa süreli bellek	0.6-60 dakika	Çalışma belleği (working memory)	Limbik Sistem +	Düşük bellek aralığı (uzamı)
Birleştirme	Saniyelerden yıllara	Öğrenme & Yakın geçmiş	Hipokampus +	Bozulmuş bilgi ve geri çağırma
Uzun süreli bellek	Saniyelerden yaşam süresince	Uzak Bellek	Korteks	Bellek ve yetenek kaybı

BEYİN VE İNSAN BELLEĞİ (HAFIZA)

İlk orucunu tutmaya başlayan çocukların sahura kalkmayı bir ergenlik, büyüme olarak gördüğü, kaldırılmazsa **'küsüldüğü'** dönemlerde çocuklar, **Gümüşhane Kızılköy** tarafındaki taşlardan oluşan **Kuşakkaya** dağının batı yönüne düşen o zamanlar yeni yeni ağaçlandırılmaya çalışılan toprak dağın tepesinden atılan topun sesinden önce çıkan dumanı gördüklerinde ezandan önce koşarak aile efradına iftarın başladığını heyecan ile bildirirlerdi.

Çocuklukla anlam vermedikleri önce dumanın görülmesinin koşarak bildirilmesinden öte dağdan sesin gelmesi daha önemli gibi görülüyorsa da hiç kimse ezanı duymadan orucunu açmazdı. Bazı durumlarda top da yaşanan aksaklıklar ile top atılamasa da topçunun minare ışıklarını görür görmez topu ateşlemesi ile başlayan ses ile ezan sesinin arasındaki saniyeler tutan zaman farkı fıkralara konu olurdu.



RAMAZAN TOPUNUN ÖNCESİ VE SONRASI

Top sesinden önce çok küçük hacimli dumanın görülmesi saniyeler sonrasında top sesinin duyulacağını garanti ederdi. Aileler içinde **'top atıldı mı? top'a ne kadar var?'** cümleleri iftarın açılması veya imsakın başlaması için neredeyse ezan ile eşdeğer tutulan en önemli sorulardan bir tanesi idi.

Sair günlerde evlerin kapısını çalıp ta günümüzde sadece para istemeye dayalı durumların dışında ramazan ayında da kapıların önlerindeki avlularında veya sokaklarda oturup ta tanımadığınız kişilere yemek verilerek ailelerin yediği aynı yemek ile iftar açan yüzlerce duruma şahit olunurdu.

Ramazan ayının unutulmuş fazileti de sevabının da anlamı bu demektir?

İftar yemekleri içinde yöresel bazı ortak ve değişik yemekler yapıyor olsa da ince Karadeniz **'lavaş'** ından yapılan ve yöresel olarak Doğu Karadeniz Bölgesinde **Kıyılı/Kenarlı** anlamında derin olmayan küçük tepsi olarak **'gıyılı'** ya da **'gıyılı'** denilen tepsilerde yapılan Gümüşhane **'lavaş makarnası'** sahurların en gözde ve tek yemeği olarak yeniyor olması sahura kalkmanın olmaz ise olmaz bir yemeği idi.

İftardan kalan pilavın ısıtılarak sahurda sofraya getirilmesi anlamında dilimize bir deyim olarak da geçen **'temcid pilavı'** gibi neredeyse her sahurda ancak yeniden yapılarak sofraya getirilmesine lezzetinden dolayı hiç itiraz edilemeyen **Lavaş Makarnası**, öyle her lavaşdan yapılmaz. Yapılırsa da adı **'lavaş makarnası'** olmaz. İnce uzun cam kalınlığında yapılan **'lavaş makarnası'** diğer lavaşlardan ayrı olarak fırıncılara sipariş edilirdi.

Arapça **'hmr'** kökünden üretilen hamurun **'ihtimar'** a bırakılarak ekşiyip mayalanması sonucunda hamurdan tandırda pişirilerek yapılan ve yapıldığı yere göre büyüklüğü değişen ince ekmek türü anlamında Farsca'dan dilimize geçen ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı etnik toplulukların hepsinde de ortak ad olarak kullanılan **'lavaş'**, ın [2] isim tescili neredeyse uluslararası **'savaş'** a dönmüş ama Gümüşhaneli fırıncıların usta ellerinde neredeyse saydam bir cam gibi ince açılarak taş fırınlarda pişirilmesinin kendilerine has ünlere ile yapılmaya hala da devam ediyor olsa da **'lavaş savaşı'** uluslararası düzeyde de 6 ülke arasında halen devam ediyor.



GÜMÜŞHANE LAVAŞI

Günümüzde saç üzerinde pişirilen **'yufka'** türlerinin de **'lavaş'** olarak satılıyor olması taş veya toprak fırınlarda pişirilen geleneksel **'lavaş'** a bir hakaret ya

da haksızlık olarak değerlendirilmesi gerekir.



GIYLI ya da KIYLI

Lavaş makarnası daha çok uç kısımlara gidildikçe hafifce kalınlaşan ancak ortalarına doğru daha iyi pişmesi için inceltelen lavaş hamuru, taş fırından alındıktan sonra evlerde el ile küçük parçalar halinde bir **gıyli** içine **kumul** halinde yerleştirilerek üzerine ılık Gümüşhane'nin bol mineralli suyu gezdirilerek ve bir müddet bekledikten sonra Gümüşhane yaylalarının lezzetli tereyağı bu ıslanmış lavaş parçalarının üzerine gelecek şekilde gezdirildikten sonra aile fertlerinin **gıyli** etrafında Farsca '**tepsi**' anlamına gelen iyi kalaylanmış bakırdan yapılmış ancak yörede tahtadan yapılmışına da aynı ad verilen '**sini**' sinde oturarak çatal ile yemesi ile sahur eda edilirdi. Lavaş makarnası tabaklara servis edilmez, yapıldığı **gıyli** içinde yenilen eskiden her evde bulunan '**sofra bezlerinin**' üzerine konularak aile fertlerinin bu bezi dizlerinin üzerine alarak ve etrafına dizilerek yediği yer sinilerinde yenilmesi gereken bir yemektir. Özellikle lavaşın kızarmış ince '**kıtır**' bölümlerinin tereyağı ile birleşimi eşsiz bir damak tadı verir ki yemek yiyenlerin en rağbet ettikleri de makarnanın bu parçaları olurdu.

Lezzetli bir '**lavaş makarnası**' ancak ve ancak Gümüşhane'nin 2000 metreyi bulan yüksek rakımlı yaylalarındaki otlar ile beslenen hayvanların sütlerinden elde edilen el yapımı yayık tereyağı ve suyu ile yoğrulmuş ve ihtimara bırakılan hamurundan oluşan geleneksel lavaşından yapılır.

Günümüzde ramazan topu yerini ses bombalarına çoğu yerde bıraktı ama nan-ı lavaş olarak da bilinen ülkeler arasında 'lavaş savaşı'na neden olan efsane 'lavaş' dan yapılmış 'lavaş makarnası' geleneksel bir ramazan yemeği olarak sahurda yer almaya hala devam ediyor.

ARKEOTEKNO

[1] <https://islamansiklopedisi.org.tr/temcid>

[2] Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve İran UNESCO komitesine “İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü olarak: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka” ortak dosyasını sunmuştu. Ermenistan ‘ın lavaşı sadece kendi Somut Olmayan Kültür Mirası Listesi’ne aldırma müracaatı Azerbaycan’ın itirazı üzerine geriye çekilmişti. Daha sonra bu itiraz üzerine Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve İran’ın vermiş olduğu dilekçeler 1 Aralık 2016 tarihinde UNESCO tarafından kabul edilmiştir.

AKTİF KAYNAK LİNK: http://www.arkeotekno.com/pg_468_kadim-ramazan-gelenekleri